

Културните процеси през периода на социализма. Администриране.

Инфраструктура. Насоки.

Автор: Докторант Елена Арнаудова

През периода 1878-1944 година българската държава изгражда модерна институционална система на културата. Утвърждавайки държавното начало тя финансира и стимулира издателската дейност, изследванията на българското минало, литературата, изящните изкуства, музиката и театъра. Същевременно тази система запазва в голяма степен самостоятелността на културните институти. Израз на тази тенденция е запазването и стимулирането на общественото начало при управлението на училища, читалища, художествена самодейност. Прекъсването на тази линия в изграждането и прилагането на европейски модели е заменена от нова политика с установяването на комунистическия режим след 9 септември 1944 година. Културните процеси се централизират. Създаденият „Комитет за наука, изкуство и култура”, налага контрол върху всички области на културния живот, превръщайки го в средство за постигане на извънкултурни цели - политико-идеологически, социални, пропагандни. Процесите на създаване и разпространение на художествените ценности са под прекия контрол на творческите съюзи, които се превръщат в проводник на държавния монопол в културата. Творецът става абсолютно зависим от Партията-държава и по същество се превръща в държавен чиновник, без право на лична изява. *“Партията и Правителството не можеха да поверят развитието на изобразителните изкуства и на всички изкуства в ръцете на една, която и да било, група от дейтели, организирани корпоративно, откъснати фактически от партийното ръководство. И областта на културния фронт трябва да се ръководи от Партията.”* (Червенков, 1948). От този момент нататък, на културата вече се гледа, не само като на „завоевание на победилия социалистически строй”, но и като на социална придобивка, индивидуално притежание на конкретния човек, измерима във възможностите за „културното потребление” – сграден фонд на глава от населението и техническа обезпеченост (материално-техническа база), образование, брой посещения на кинопрожекции, театрални постановки, концерти, художествени изложби, мода, свободно време, бит, хранене, отдих, пътувания. Както казва Еленков „Културата се обръща на широка и светла витрина на социалистическия начин на живот – идеологизиран изглед на конкретиката на човешкото щастие”.¹

По време на комунистическия режим България и българската култура преминават през различни фази на развитие, но запазва своята цел- културата да служи за осъществяване на политически и пропагандни цели, оставяйки малко пространство на свободното творчество. Под контрола на партията- държава са поставените министерства, комитети и всички следващи стъпала от модела, функциониращи като машина за производство на “правилни” значения и съдържания. Държавно-партийният апарат свежда тези значения отгоре надолу и играе роля на филтър, през който преминават разрешени порции от съвременното изкуство, културното наследство и информацията. Творческите съюзи са проводник на държавния монопол в културата. Те

¹ Еленков И., *Културния фронт, сп. Култура - Брой 7 (2446), 23 февруари 2007.*

оказват контрол върху процеса на създаване и разпространение на художествени ценности и правят почти невъзможна индивидуалната творческа изява; свободното и независимо сдружаване е заменено със задължително членство; демократичността е подменена с централизъм; творецът става напълно зависим от партията-държава и по същество се превръща в държавен чиновник.

Контролът е поверен на цензура, следяща за изпълнението и реализирането на културния продукт, като стока от производствен процес. Планирането на културните дейности и ресурси става отгоре-надолу, без да е съобразено с търсенето и възможността за финансиране и реализиране. Ако дадена дейност е политически желана, финансиране за нея ще бъде осигурено. Време на съзнателно избягване от западно- европейските и световни културни тенденции и загърбване на проблемите за културните различия и многообразието на идентичности. Период на мащабно изграждане на културна инфраструктура (театри, младежки и културни домове) във всички населени места с цел създаване на възможно по- голяма близост с културния продукт за чиято консумация следи статистиката. Нейната цел е да остойности културата в икономически показатели с цел да представи периода като устойчив в развитието на културните процеси. *"Показателите за посещаемостта бяха завишавани чрез продажбата на билети на учащи се или на военнослужещи. Нормална практика бе да се продават цели представления, а в салона да няма почти никой."* (Ландри, 1996)

Това е светът на Инженера от типологията на Чартранд Макгий (*Chartrand, McCaughey, 1989*) -затворен свят, разчитащ сам на самия себе си, самоподкрепящ и самовъзпроизвеждащ се в собствените си граници, което ограничава и забавя способността за самоанализ и критика.

Администриране на културните процеси през първата половина на XX век. В Благоевград

Министерството на пропагандата, като пропаганден институт и политически апарат е създадено с указ №14 от 9 септември 1944 година. Неговата задача е да ръководи и насочва вътрешната и външната пропагандна дейност и агитация. Основните идеологически цели са: да организира държавната и подпомага обществената борба за създаване на ново морално-политическо съзнание; да пропагандира културното сближаване с всички демократични и свободолюбиви народи и да съдейства за развитието на национално-демократическата култура.

В началото на месец октомври 1944 година в гр. Горна Джумая, като поделение на Министерство на пропагандата се открива Областната инспекция на пропагандата. Щатът и бюджетът ѝ се утвърждават с Указ №41 на регентите от 14 ноември 1944 година.²

Областната инспекция на пропагандата изпълнява задачите си, продиктувани от вътрешното и международното положение на страната. Тя организира и контролира

² ДВ., бр.257 от 20 ноември 1944г.

политическите събрания и чествания; подпомага изпълнението на мероприятията на отечественофронтовското правителство чрез печата, радиото, нагледната агитация, устната пропаганда; упражнява ръководството и контрола над културните институти, учреждения и организации, грижи се за строителството на нови и поддържането на стари паметници от историческо значение; издирва фолклорни материали и техните носители; организира мероприятия на народното стопанство; сигнализира за пропуски в обществено- политическия, културния и стопански живот. Чрез областната инспекция се организират международни изложби, фестивали, театрални представления, концерти в областта и участия в такива в страната и чужбина.

Дейността на Инспекцията се свежда до ръководство и координация на работата на всички служби, институти и обществени организации като печат, кино, театър, библиотеки и др. Работи в тясна връзка с органите на Министерство на вътрешните работи и народното здраве (МВРНЗ), Окръжен комитет (ОК) на Българска Работническа Партия (комунисти) и Отечествен фронт (ОФ), младежките организации, Български земеделски народен съюз (БЗНС), творчески институти, Областна училищна инспекция и др.

През 1945 година Министерство на пропагандата се преименува в Министерство на информацията и изкуствата, като областните инспекции също се променят на инспекции по информацията и изкуствата.³ Животът на тези структури се оказва твърде кратък поради факта, че съгласно конституцията на НРБ от 4.09.1947 година Министерство на информацията и изкуствата прекратява дейността си от 11 септември същата година. Закриват се и областните инспекции, като някои от дейностите им се поемат от отделите „Наука, изкуство, култура” при Народните съвети, а други като радиофикацията и контрола над радиоабонатите преминават към пощенските, телеграфните и телефонните станции.

В първия заведен архивен фонд на Държавен Архив Благоевград от 1952 година е видно, че Горна Джумая е разполагала с Областна инспекция на пропагандата (Областна инспекция на информацията и изкуствата), която е имала Областен инспектор, организатори и трима служители, станали по-късно известни дейци на културата- художници, скулптори, артисти.

5 януари 1950 година се провежда учредителната сесия в съответствие със Закона за разделяне на територията на НР България на окръзи и с Указ на Президиума на ВНС се определя броя на кандидатите за окръжни народни съвети, по силата на който е създаден Окръжен народен съвет. Той ръководи и координира цялостната дейност на общинските народни съвети в Благоевградски окръг.⁴

През 1967 година се създава Окръжен съвет за изкуство и култура към Окръжен народен съвет (ОНС)-Благоевград, който осъществява ръководството на културната и художествено-творческа дейност на територията на Благоевградски окръг. По това време съществуват 38 самодейни колектива с над 1500 участника в тях, които са двигателите на културната активност в региона. Планирането на техните изяви се

³ ДВ, бр.219 от 20 септември.1945г.

⁴Закрива се на 28 февруари 1988 година със Закона за преустановяване мандата на окръжните, общинските и районните народни съвети и на кметствата от 1987 година.

реализира с приемането на „Концепция за десетгодишното развитие на изкуството и културата в града и региона”⁵

През 1974 година се изгражда национален комплекс „Художествено творчество, културна дейност и средства за масова информация”, което е нов момент в ръководната политика на местната политическа власт. В него са включени всички творчески съюзи и обединява функционално всички обществени органи и ведомства. Ръководството му се реализира от Комитета за култура, който трябва „да се развива и усъвършенства като надведомствен обществено-държавен орган“. От 1979 година Комитетът променя наименованието си на Окръжен съвет за култура, а от 1986 година на Окръжен съвет за духовно развитие- Управление „Култура”. Прекратява дейността си през 1987 година със закриването на окръзите като административни единици.

Ролята и функциите на Съветите за изкуство и култура (СИК) са да осъществяват цялостна културната линия на територията на своя район. Ръководят, координират, организират, подпомагат и контролират общата културна дейност- изграждат културната мрежа, следят за културната инфраструктура, създават нови културни институти, колективи за художествена самодейност, библиотеки, кина и др., изработват ежегодно заедно с останалите културни институти единна културна програма, която се приема на Пленум или заседанията на СИК, назначават и издигат културните кадри; осъществяват контрол за идейно- художественото равнище на изкуството и културата в своя район; оказват помощ и стимулират изкуството. На 2-3 години обсъждат на сесии проблемни въпроси на изкуството и културата, а ежегодно внасят по 3-4 важни въпроса за обсъждане и решаване в изпълнителните комитети в Народните съвети.

За организационното подпомагане на Съветите за изкуство и култура в зависимост от числеността на населението се изграждат и допълнителни спомагателни структури. В градовете с над 15 000 жители, каквито в окръга са Благоевград, Гоце Делчев, Петрич, Сандански, Разлог, те разполагат с пленум, бюро и секции⁶. В по-малките населени места – под 15 000 жители (като Банско, Якоруда, Белица, Симитли, Мелник) се ограничават само с избора на председател и заместник-председател.

Пленумът заседава 3-4 пъти годишно и решава главните проблемни въпроси за развитието на културата и изкуството, годишната културна програма, бъдещите планове и концепции, основните въпроси за изграждане на културната мрежа. Негова подструктура е **Бюрото**, което ръководи оперативно културната работа в окръга и заседава ежемесечно. Най-ниско в йерархията се намират **секциите** и методическите кабинети, които изпълняват годишната културна програма, провеждат квалификационни семинари и обучения. В Благоевград по този модел са създадени два методически кабинета- по художествена самодейност с бази Драматичен театър и Държавен ансамбъл и методически кабинет по културно-масова работа с три секции.

На пряко подчинение на СИК в региона се намират всички културни институти, сдружения и самодейни колективи. Към нея на отчетност и контрол са народните читалища и общинските радиовъзли, Окръжен исторически музей, къщите-музеи, Окръжна библиотека, библиотеките към читалищата и училищата, Драматичния и

⁵ Държавна Агенция архиви, Окръжен Народен съвет-Благоевград, Ф944, оп.7372, 1992-1993г.

⁶ Дирекция окръжен държавен архив- Благоевград, фонд 1346, арх.ед.9

куклен театър, Камерна опера, фолклорен ансамбъл „Пирин”, Естраден оркестър и Окръжна концертна дирекция, Окръжните центрове по художествена самодейност, Център за развитие на млади дарования „Знаме на мира”.

Освен СИК за периода важно е и създаденото с постановление на Министерския съвет № 51 от 17 декември 1981 г. Държавно-обществена организация „Фонд 13 века България”, което е отделно юридическо лице на бюджетна издръжка към Министерството на народната просвета. Предмет на неговата дейност са: *„регистриране и управление на движими и недвижими имоти, финансови средства и други права, които се даряват или завещават от физически и юридически лица от страната и чужбина в полза на фонда, на българската държава, на социалистически организации, както и други дейности в страната и чужбина в съответствие с целите на организацията.”* (ДВ, бр. 1/1982 г.).

През 1982 г. се изгражда организационната структура на ДОО „Фонд 13 века България” с Управителен съвет, генерална дирекция и ръководства във всички окръзи (включително и в Благоевград) и комисии към посолствата на НР България в чужбина. Основните цели на организацията са да съдейства за възраждането на дарителското движение и чрез набраните средства да се подпомага финансирането на народополезни мероприятия в областта на просветата, културата, здравеопазването и други социални сфери. Съгласно приетия Правилник за устройството и дейността на ДОО „Фонд 13 века България” окръжните ръководства на фонда имат следните функции: да организират издателската дейност за популяризиране на дарителството и дейността на фонда в окръга; да разглеждат постъпилите при тях предложения за осъществяване на мероприятия в окръга със средствата на окръжния фонд; да приемат и предлагат за утвърждаване от Управителния съвет годишния план за изразходване на средства от окръжните фондове; да възлагат включените в годишния план мероприятия за изпълнение от инвеститорите с тяхно съгласие и др..

Окръжните ръководства на фонда имат председател, секретар и членове. Председател на окръжното ръководство е един от заместник-председателите на окръжния народен съвет. Членове на окръжното ръководство са: заместник-председателят на съвета за Народна просвета, председателят на окръжния съвет за култура, началникът на управление „Финанси”, началникът на управление „Архитектура и благоустройство” при Окръжния Народен съвет, секретар на окръжния комитет на ОФ, секретар на окръжния съвет на БПС, секретар на окръжния комитет на ДКМС и секретар на окръжното ръководство. (ДВ, бр. 25/1982 г.)

След административно-териториалните промени през 1987 г. и закриването на окръзите Окръжното ръководство на ДОО „Фонд 13 века България” - Благоевград променя наименованието си на Общинско ръководство на ДОО „Фонд 13 века България” - Благоевград.

Финансирането на културната дейност на местно ниво освен от ДОО „Фонд 13 века България” – Благоевград, бива реализирано още по три способа – от собствената дейност на предприятията в комплекса, от държавния бюджет и от съответните фондове към предприятията на стопанска дейност. Това означава, че освен предвидените бюджетни средства заделени за всяка календарна година от държавния бюджет, СИК е разполагал с възможност за собствени приходи от продажба на билети

от театрални постановки и концерти, както и допълнително финансиране от кинелефикация, печатни произведения и фото услуги, които се числят към предприятията на стопанска дейност.⁷

Културна инфраструктура и културни институти.

До 1944 година Окръгът разполага с 116 читалища, в които работят множество театрални състави и хорове, 112 библиотеки с беден книжен фонд, няколко кина и книжарници. Липсват професионални институти по изкуствата и държавни културни институти.

Създаването на културни институти на местно ниво, които са подчинени изцяло на държавния контрол започва с издаването на областния вестник „Пиринско дело“ (1945г.) и Държавният театър (1947г.), продължил традициите на самодейната трупа в града. През 1952г. се учредява окръжна група на литературните творци с членски състав от 18 души. Седем от тях са със специално образование, трима са членове и кандидат членове на СБХ. В продължение на няколко години в града са създадени още: Държавен архив (1952г.), Окръжната библиотека „Владимир Попдимитров“ (1953г.), ОП „Кинелефикация“ (1953г.), Държавен ансамбъл за народни песни и танци „Пирин“ (1954г.), Окръжно концертно бюро (1954г.), което през 1969 година се реорганизира в Окръжно представителство на Главна Дирекция „Българска музика“, ОП „Фотография“ (1957г.) и ОП „Печатни произведения“ (1957г.), Художествената галерия (1968г.), в която на всеки 5 год. се провежда националната художествена изложба „Пирин“; Институт за културно-просветни дейци (1969г.). По време на управлението на кмета Гълъб Георгиев (1971-1977г.) са основани още Камерна опера Благоевград (1972г.), Радио Благоевград (1973г.), Телевизионен център (1975г.), Куклен театър (1975г.), Център за извънучилищна структура на обучение и творческо развитие на децата в квартал „Вароша“ (1979г.)

Важно значение за градското обновление през периода има и посещението на 150 дипломати от цял свят в Благоевград през 1987г. Традицията, така наречения Дипломатически корпус да посещава всяка година различни окръзи в България е идея на Тодор Живков, оказала се изключително ефективна за промяната в облика на малките провинциални градчета, осигурявайки приоритетни средства за тяхното строителство и благоустройство. Обновлението на Благоевград е последния такъв грандиозен и изцяло завършен строителен обект през социализма, превърнал се в еталон на социалистическото строителство. За краткия двугодишен период в града се изгражда нов център с построяването на сградите на Партийния дом (в която днес се помещават три институции- Американският университет в България (AUBG), Правно-историческият факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и Регионалната библиотека), Общинска администрация и Пощата, както и модерно подпощадно пространство. Реконструирани са площад „Македония“ и цялата централна градска част като пешеходна зона. Изградени са сградите на Читалището и Камерна опера, Съдебната

⁷ Държавен архив-Бл.-града, Бюлетин на ОСК, Културен живот, фонд.1346, арх.ед.172

палата. Извършена е цялостна реконструкция на сградата на Драматичен театър „Никола Вапцаров”, строена през 1967 година. Възстановен е възрожденския квартал „Вароша”, в които са автентично възпроизведени архитектурните силуети на сградите и улиците. По проект на архитект Ив. Битраков се изграждат сградите на Младежки дом и Исторически музей, а чрез мостовете над река Бистрица, старият град се свързва със съвременния Благоевград. Изработва се и поставя знакът-емблема на града – Летящият кон, с автор Иван Нешев. (Цветкова, 2001)

Насоки на развитие на културните процеси.

Важна е ролята на културата в управление на Народната Република. Тя е мощно средство за постигане на партийните цели и значими социални задачи, механизъм за обединение и ръководене на масите повсеместно и на всички нива. За нейното състояние и развитие се съди не само по степента на участие на трудещите в създаването на нови и усвояването на по-рано създадени художествени ценности, но и по това, на какво равнище се осъществява това производство.

Грижите, които партията полага в културната сфера, са насочени основно към професионалното изкуство, културно-масовата дейност и художествената самодейност на своите граждани. Всяко едно от тях е значимо и се превръща в основа за развитие на програми, стратегии, планове и конкретни събития за изява на заетите в него. Всеки гражданин на Републиката е ангажиран пряко или косвено към тях. От детската градина, през училището и работното място – всеки е обвързан с културна дейност. От школите по интереси, през клубовете към училища и самодейни състави до трудови колективи по работни места, всички са обхванати в програмите за изграждането на „многогранно развитата културна личност”.

Основните задачи след 1944 година за Благоевградски окръг са в изпълнение на приетите на Юлския пленум на ЦК на Партията насоки „за развитие на културните процеси в страната- доизграждане на материално-техническата база; усъвършенстване на обществените отношения, пълно утвърждаване на социалистическия начин на живот.”⁸

Основен проблем на ранния социалистически Благоевград е недостатъчно добре изградената и функционираща **материално-техническа база**, която е под средното равнище за страната. „Читалищни сгради в нашия окръг има 30/100 от Читалищата, а, Смолянски окръг-48/100, в Русенски-100/100. Такава е картината за 1968 г. и с щатните читалищни работници, каквито имаме в 30/100 от Читалищата, а в Плевенски окръг-90/100 и пр. 67/100 от ръководителите на колективите за художествена самодейност нямат никаква подготовка; 29,7% от библиотекарите

⁸ Доклад за задачите за съветите за култура и културните институти в Благоевградски окръг произтичащи от решенията на III конгрес на българската култура и програмата за културна дейност през 1978г

нямат специално образование, 71% от ръководителите на кината са с основно образование и пр.”⁹

За периода 1970-1980 година, в резултат на приетите строителни планове и в изпълнение на програма за създаването на културна инфраструктура, започва построяването на т.нар. „общии културни комплекси, които да задоволят нуждите на всички културни институти, като в тях се включат задължително и младежки клуб. Това се отнася за градовете Благоевград, Петрич, Сандански, Разлог и Гоце Делчев, а за селата с над 500- 600 жители да се построят малки читалищни сгради. В Благоевград до 1975 година да бъдат построени Окръжен музей, Окръжна библиотека, Институт за културно- просветни кадри, комбинат за декори и складова база, нова печатница, а до 1980 година.- сграда на Държавен архив, Картинна галерия, сграда за радиостанция.”¹⁰

За „усъвършенстване на обществените отношения” и преодоляването на **слабата централизация**, без която не може да се постигне качествен контрол и пряко наблюдение върху изпълнението на поставените партийни месечни, годишни и петилетни планове се предвижда изграждане на организационната структура в големите градове от региона с подразделения по места. С решение на Окръжен и Общински съвет за изкуствата и културата, окръжните културни институти, Окръжен комитет на Комсомола, Окръжен комитет на Отечествения фронт, Окръжен съвет на Професионалните съюзи, под ръководството и участието на Комитета за изкуство и култура, ОК на БКП и ИК на ОНС се изработва концепция, съобразена със социално-икономическото развитие на окръга. В нея на първо място е задачата за укрощаване на учрежденията в мащабни културни комплекси с единно ръководство и планиране. За Благоевград това става чрез създаване на Териториален комплекс (ТК) ”Култура”, който обединява 23 професионално-творчески институти, творчески групи и обединения, в които работят повече от 500 творци. Изградена е единна културна мрежа в окръга, която осъществява връзката между 35-те общински центрове и по-малките селища. За тяхното наблюдение и координация се създава общ център за организиране на концертния живот – Окръжното представителство на ГД ”Българска музика”, към което има необходимата материална база – автобусен парк, летни театри, инструменти и др.. Създадено е общо ръководство на Окръжен музей и Държавен архив, с обща база и ателиета. Организирана е мрежа от читалища, като в градовете над 15 000 жители е предвидено да бъдат построени нови такива.

Съществен проблем за решаване на периода е липсата на **подготвени кадри за работа** в културните институти. Решаването му в Благоевград е постигнато със Заповед №3354 от 1 юли 1969 година на Комитета за изкуство и култура на Министерство на народната просвета за създаване на „Институт за подготовка на културно просветни кадри“, който е с две годишен срок на обучение. Завършилите получават полувисше образование и специалност културно-просветен работник, с което могат да заемат длъжностите: секретар на читалище, секретар-библиотекар, завеждащ културно-просветна работа в домовете и клубовете на културата, ръководител на самодейно-

⁹ Държавен архив, Окръжен съвет за духовно развитие-Управление „Култура”- Благоевград, Ф.1346, опис 1, 175а.е.3.50л.м. 1968-1987г.

¹⁰ Окръжен съвет за култура Благоевград, ЗП-01-Бюлетин на ОСК, фонд №1346, оп. №1, арх.ед.173

художествен състав. За периода 1972-1980 г. институтът е завършен от над 1000 студенти.

Решаващ фактор на културната политика е и усъвършенстване на нейното управление чрез: координация на звената, преодоляване на стихийността в организационния процес, делегиране на повече власт на отделните творчески направления, намаляване на бюрократизма. С тази цел в ръководните органи на културата в града са привлечени широк кръг представители от различни сфери-изтъкнати творци и обществени деятели, които притежават висока художествена подготовка и обществена отговорност към духовния живот. Организиран е Съвета за култура, в който са избрани над 350 представители на различни социални и възрастови слоеве.

Още едно значимо учебно заведение е открито на територията на града през този период, което ще окаже съществено значение за по-нататъшното развитие на града. На 9 август 1975 година с Разпореждане № 323 на Бюрото на Министерския съвет¹¹ започва своята учебна дейност Университет „Неофит Рилски”, като филиал на Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Първите 200 студенти са приети през учебната 1976-77 година в две специалности – „Педагогика за подготовка на детски учители” и „Педагогика за подготовка на начални учители”. Така за първи път в България започва подготовка на детски и начални учители с висше образование. Обучението се осъществява от трима професори, двама доценти и тринадесет асистенти. С Указ № 2296 от 4 август 1983 година на Държавния съвет на Народна република България¹², филиалът е преобразуван в самостоятелен Висш педагогически институт. Разкриват се много нови специалности: математика, физика, химия, български език и литература, български език и история и др. През 1990 година вече се осъществява обучение на редовни и задочни студенти в пет факултета по десет специалности. Организира се и обучение на чуждестранни студенти. Институтът все повече се утвърждава като висше училище от университетски тип.

Успешно постигнатите резултати при решаване на най-важните задачи от първите години на социалистическата власт в страната, полагат основите за по-нататъшното развитие на културните процеси и на местно ниво.

Използвайки ускорените темпове на развитие на региона¹³ и сравнителната му близост до столицата, позволяваща наблюдение и контролиране на процесите, през 1978 година по личните указания на Л. Живкова, започва експеримент, насочен към изследване на условията за развитие и издигане ролята на художествената самодейност и културно- историческото наследство в естетическото възпитание на населението. Разработена е цялостна програма от три направления, която е утвърдена от Председателството на комитета за култура, а в последствие – от Пленума на Окръжния комитет на БКП и окръжния народен съвет. Грите направления са:

¹¹ ДВ, бр. 65 от 1975 година

¹² ДВ, бр. 62 от 1983 година

¹³ „След Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956г. Благоевград и региона се развива с бързите темпове на индустриализацията. Подем се наблюдава в сферите на промишлеността, новите технологии, химическата и леката промишленост, транспортът. Окръгът е утвърден производител на съобщителна и радиоелектронна техника.“ (Цонева, Зашев, 1987)

- културно- историческо наследство
- активна художествена самодейност
- създаване на ръководни и изпълнителски кадри

За всяко едно от тях са предвидени конкретни програмни мероприятия, които да обхващат населението не само възрастово, но и професионално. Цялата културна дейност не само в Благоевград, но и в Благоевградски окръг бива подчинена на задачите от експеримента- да засили позициите на българската държавност в Югозапада, на който се гледа като на пограничен район със смесено население, голяма част от което е мюсюлманско и помашко. Дейностите са част от мерките, които тоталитарното управление взема за провеждането на така наречения „възродителен процес“, който започва именно от Южна България. Той е опитът на управляващата власт да наложи насилствена асимилация на мюсюлманското население (турци, помаци и роми). Това е процес на системни репресии срещу тези социални групи и етноси, които се свеждат до принудителна смяна на арабско-турските имена с български, ограничения в използването на родния език от представителите на тези групи, насилствено ограничаване на техните традиционни обичаи, ритуали, изповядване на религия и език. Забранява се носенето на традиционното облекло, особено на шалвари от жените.

Важна за постигане е задачата за съхраняване на изконната културно-историческа традиция на фолклорна основа, която да бъде естетически възпитател на народа. Именно с тази цел основно внимание е отредено на културното-историческо наследство, което трябва да създаде принадлежност към българската история, култура и духовност. През 1981-1982 година като строителна активност в подкрепа на направлението са издигнатите и открити парк-музей „Самуилова крепост“, „Роженски манастир“, кв. „Вароша“ в Благоевград.

За провокиране на траен интерес към фолклорната традиция започва изграждането на кръжоци за издирване и изработване на народни инструменти, предмети за бита и носии, съставя се картотека на изпълнителите и майсторите на народно приложно и песенно изкуство, организират се колективи за изворен фолклор и групи към ДАНПТ „Пирин“ за нагледно запознаване с особеностите на пиринския регионален изпълнителски стил и костюмно богатство на цялата пиринска област.

Най-значимото проявление на направлението е реализиране на събора „Пирин пее“, който се утвърждава като постоянен фактор за популяризиране и разкриване на нови пластове от фолклорното наследство на Югозапада. Фестивалът, превърнал се във визитна картичка на Благоевградска област и един от най-големите форуми в България за интерпретация на традицията на сцена, се провежда в края на месец юли или началото на месец август в местността Предела (община Разлог). Първото издание на събора е през 1962 г., като до 1985 година изданията му са на всеки пет години. Целта е да бъде показано богатството и разнообразието на народното творчество от пиринския край – песни, танци, обичаи, обреди, занаяти, народен инструментариум, носии. Във второто издание през 1967г. участват 422 фолклорни състава с над 7 500 участници, които разширяват жанровият обхват на показаното народно творчество. Следващите

издания на събора са предшествани от местни празници, родови и землячески срещи с нарастващ брой на участниците в тях- 1974г. – 5 970 участници, 1980г. – 6 100 участници, 1985г.- 7 000 участници.

През 1997 година, след 12 годишно прекъсване, един от най- масовите и резултатни регионални събори на народното творчество е възроден от фондация „Пирин пее”. В него над 2 500 изпълнители представят на седем сцени в местността „Предела” уникалното фолклорно наследство на Югозапада. Уредена е етнографска изложба-базар и изложба на традиционни ястия. Представено е ревю на автентични народни носии. Съорганизатори са Община Разлог и Областна администрация – Благоевград, а в журито му са включени видни фолклористи (проф. Илия Манолов , проф. Костадин Динчев, Костадин Руйчев).

От 2014 година, когато се провежда XIV Събор на народното творчество „Пирин пее”, се взема решение инициативата да се провежда през четири години.¹⁴

По второто и третото направление на културния експеримент в Югозапада – за развитие и издигане ролята на художествената самодейност и създаване на ръководни и изпълнителски кадри, местната активност е насочена към довършване на материално-техническата база и кадровото окомплектоване на Окръжен център „Знаме на мира” – извънучилищна структура на обучение и ранно откриване и стимулиране на творческите способности и заложби на децата между 6-14 години в областта на изкуствата.

От 1979 година (до 1983г.) под ръководството на ОК на БКП и изпълнителният комитет на ОНС, Центърът започва своята активност, разполагайки със собствен сграден фонд- възрожденските къщи на стария градски квартал „Вароша”. Стопанисването на сградите е от Община Благоевград, а в методическо отношение по опазване на паметниците на културата – от Министерство на културата.¹⁵

„В Центъра има три отдела (класически, фолклорен и отдел по изобразителни изкуства), към които има школи по различни видове инструменти, кръжоци по литература и наука, класове по изобразително изкуство, танци и пеене. Центърът работи активно до 90-те години на миналия век, организирайки концерти, изложби, пленери, творчески срещи, създавайки основа за развитие на творческия потенциал на подрастващите.”¹⁶

Като част от политиката за образование и подкрепа на младите дарования е дадена възможност и за разгръщане на дейността на младата художествено-творческа интелигенция. В Благоевград тя е обединена в клуб с над 100 млади творци, създаден през 1973 година. Клубът залага на творческото общуване и възпитание, развивайки активна дейност чрез организиране на значими събития като „младежки театър”, „младежка опера”, пленери по фотография и изнесени изложби извън града. Сред участниците му са имената на бъдещи културни дейци на града (като Ив. Милушев,

¹⁴ Данните са от „Енциклопедия Пирински край”, редакция „Енциклопедия”, том II, Благоевград 1999:120.

¹⁵ от 1969 година, възрожденския квартал „Вароша” е обявен за паметник на културата

¹⁶ Държавна агенция „Архиви“, фонд №1344, опис №1, арх. е-ца №6

настоящ директор на Градска художествена галерия Благоевград, художниците Атанас Янев, Пламен Бонев и др.).

Активността по отношение на художествената самодейност в Благоевград е насочена основно към народните песни и танци, естрадното изкуство, литературни клубове, клубове за изящно и приложно изкуство. Броят на самодейните организации и самодейни колективи за Благоевград през 1988г. например, разпределени по работни и трудови места, е в следните съотношения (в брой).¹⁷

	САМОДЕЙНИ ОРГАНИЗАЦИИ					Самодейни колективи
	Читалища	Профсъюзи	Училища	ДКМС	Общ брой	
Благоевград	1075	1126	3161	1334	6696	262

Своеобразна организираност по отношение на самодейността е ежегодното провеждане на „Прегледи на художествената самодейност”, част от които са „Окръжен преглед на хорвете за школувано пеене” и „Празниците на театралната самодейност”. Интерес от съвременна гледна точка представляват „Празниците на театралната самодейност”, които от 1979 година са с международно участие и под егидата на АИТА (Международна асоциация на аматьорските театри, която от 2000г. организира тези фестивали във Враца). Това е едно от знаковите събития, по време на които през месец май Благоевград посреща над 200 театрални самодейци от над 15 страни, сред които от СССР, ЧССР, Полша, Унгария, Австрия и др.

Още няколко са събитията по направление „Международно сътрудничество” от този период, които насочват вниманието към Благоевград и го поставят на картата на културни събития с национално значение.

От 1975г. (до 1989г.) града става ежегоден домакин на Международния фестивал на политическата песен „Ален мак”. Фестивалът се организира с цел да развие и популяризира сред младите хора жанра на политическите песни с антивоенно, антифашистко и антикапиталистическо съдържание. Символи на партийно-политическата пропаганда са не само съдържанието, но и името на фестивала. "Ален Мак" е популярната българска песен от междувоенния период, считана за музикална емблема на борбата на българския комунист с предишния режим и се определя като "любимата песен" на основателя на българската социалдемократическа партия Димитър Благоев, чийто име носи и самия град-домакин. Наред с участието на популярни български естрадни певци със специфичен репертоар, на фестивала присъстват много музикални групи и солови музиканти с лява ориентация от целия свят. Знакова за фестивала е 1983 година, когато в града се събират рекорден брой участници – 59 групи с над 650 изпълнители, сред които най-много са чуждестранните - 180 певци от 29 страни - СССР, ГДР, Никарагуа, Палестина, САЩ.

¹⁷ Данните са от „Енциклопедия Пирински край”, редакция „Енциклопедия”, том II, Благоевград 1999:389

70-те и 80-те години на миналия век са особено активни и за изявиите на бляоевградските художници. В града се организират големите регионални и национални изложби, сред които общата художествена изложба „Пирин“ и зонална изложба „Струма“, учредена на базата на договор за сътрудничество от 1977г. между окръжните съвети по култура на градовете Петрич, Кюстендил и Бляоевград. Инициатори са групите на художниците към СБХ по места, които провежда изложбата през две години на ротационен принцип между градовете. Обща художествена изложба „Пирин“ се провежда в Бляоевград от 1973г. през пет години. Организатори са Комитетът за култура, Съюза на българските художници и ОБНС- Бляоевград. Участват художници от цялата страна, представяйки творбите си в три раздела- живопис, графика и скулптура.

През 1980-те години, градът става център на неконвенционалното изкуство, оставяйки няколко важни паметни изложби в историята на българското изкуство от периода, каквито са изложбите „11.11.88“, „11.11.89“ и акцията „Реката“, а по-късно и изложбата „Чалга“.

„11.11.88“ е единствената в страната концептуална изложба за нетрадиционно изкуство, която се открива в знаковата за българската демокрация дата и която отвежда към идеята за провокацията със средствата на изкуството. В инициативата участват над тридесет художници от София, Бляоевград, Русе, Пловдив, Ботевград. Куратор на изложбата е художника Сашо Стоицов, в чийто творби „Бум в енергетиката“(1988г.), „Няма алтернатива“(1988г.), „Дупка в паркета“(1989г.), „Домашна екология“(1989г.) има много политика и социална рефлексия.

Внимание като събития с национална значимост имат още и преглед на телевизионните програми „Златната ракла“, побратимяването на бляоевградския театър с Батумския държавен театър „И. Чавгарадзе“, който гостува в града с българска постановка „Червено и кафяво“ на Ив. Радоев, както и редовните съвместни панаири със Солун (Гърция) и Щип (Македония).

Положителна от гледна точка на съвременното разбиране за развитие на културните процеси на регионално ниво има създаването на координационно звено за съвместна подготовка на кадри от градовете Бляоевград, Кюстендил и Перник. Звеното има за цел от една страна обучението на ръководни кадри за нуждите на културните институти от региона, а от друга създаването на близост между управленските му структури. Като резултат от тези отношения на близост се създават няколко знакови инициативи, сред които Обща зонална изложба „Струма“, в която на ротационен принцип всяка година, един от трите града влиза в ролята на домакин на творчеството на художниците от региона по поречието на река Струма. Тези градове – Бляоевград, Кюстендил и Перник през 2013 година ще бъдат отново заедно, обединени от нов културен проект – кандидатурата на София и Югозападен регион за Европейска столица на културата през 2019г.

На 12 октомври 1983 година се провежда IV Конгрес на Българската култура, на който са набелязани основните насоки на културната политика на национално ниво, които биват приети и като водещи за развитие на културните процеси и на общинско ниво. Това са задачите за **всенародно естетическо възпитание, прилагане на**

обществено- държавното начало при осъществяване на културната политика и интегриране на културата с науката, образованието и трудовата дейност.

Постигането на всенародното естетическо възпитание е предвидено за реализиране чрез т.н. **интензификация на културните процеси**, свързана със създаването на повече, по-разнообразни и по-ярки културни ценности в духовната сфера; стремеж към по-висок професионализъм и внушителни идейно-художествени постижения. Интензификацията на културните процеси приложени към окръжната и общинска културна политика се свежда до постигане на следните цели: засилване на обществения ефект на събития като фестивалът за политическа песен „Ален мак”, фолклорния фестивал „Пирин пее”, фестивалът за телевизионни програми „Златната ракла”, прилагане на икономическия подход в областта на културата чрез приучаване към пестеливост при изразходване на средствата и възможност за разгръщане на инициативата „инвеститор” в определено културно мероприятие, чрез обвързване с трудови колективи, пълноценно използване на цялата налично материално-техническа база- али, клубове, салони, издигане на идейното равнище на творческите прояви. (Йорданов, 1984:125)

Планирането в краткосрочен и дългосрочен план е основен механизъм на работа през периода. Откриваме го приложен и по отношение на културните процеси. Планирани за провеждане са не само конгресите и конференциите по култура, но и броят на посетители в библиотеки, концерти и културни събития. Целта е да бъде представен постоянно нарастващия брой на събития и ангажирани с култура хора с различни възрасти и образование, в изпълнение на задачите за всенародното естетическо възпитание и формиране на всестратно развити личности. Отчетите за описания период (особено за 70-те и 80-те години на миналия век) са изпълнени с данни във възходяща градация по отношение а всички показатели- брой посетители, участници и активност на творчески състави. Така от направените отчети за периода 1981-1982 г. е видно, че броя на самодейните колективи на ниво Благоевградски окръг е нараснал от 859 до над 1000 бр., а броят на самодейците от 21 500 до 23 000 души. Библиотеките са раздали на своите читатели над 1 500 000 тома литература. Проведените концерти са 750 с публика от 3 420 600 души. Издадени са 46 книги на членове на „Дружеството на писателите”. Планът за постигане на културните нормативи за периода 1984- 1985г. за окръга предвижда „7 180 привлечени читатели в Окръжна библиотека, а за читалищата общо 64 720 човека, на които да бъдат раздадени 1 959 300 книги. Обхватът за населението в окръга за читатели да достигне 36%, като всеки от тях да е прочел 13.34 книги годишно. Това ще изравни средните показатели с тези в страната”.¹⁸

Периодът продуцира и нови форми на културна изява и активност. Пътуващи книжарници от „Книгоразпространение Благоевград” посещават местни заводи и фабрики, за да могат да постигнат необходимия брой продадени книги. Концерти на Камерна опера и Ансамбъл „Пирин” биват провеждани в тютюневи складове или дори

¹⁸ *Отчетът и прогнозите са на Окръжен съвет за култура- Благоевград, звено за пропаганда, бюлетин на ОСК/2-ро двумесечие/ за културния живот в окръга 1984-1985г.*

на полето по време на работния процес, за да могат да бъдат достигната бройката на необходимите концертни изяви. Биват продадени (или просто раздадени) билети за представления или кинопрожекции, чийто салони обаче се оказват празни, поради слабата художественост на филма или постановката. В подкрепа лозунгът на 12-тия конгрес на БКП (1983г.) *„По- близо до живота, повече сред народа”* е създадена и нова форма на изява – *„синтетични културно- просветна”*, която се изразява в провеждането на тематични вечери, викторини, рецитали, ритуали. В селските райони и читалищата това са съборите и празници на селото.

Колкото и абсурдни и нереални да изглеждат от съвременна гледна точка тези дейности, те са били необходими за постигане на високите цели на социалистическото общество. Всяко отстъпление и невъзможност за изпълнение е било подложено на критика и строги санкции от страна на управленските структури по места. Културата е била преди всичко количествена стойност от проведени мероприятия за определен период от време (визирайки петилетни, краткосрочни и дългосрочни планове).

След 1944 година до 80-те години на миналия век, под ръководството на Българската комунистическа партия се извършват всички културни процеси на национално и местно ниво. Партийните структури по места са отговорни за прилагането на приетите на високо партийно ниво цели и задачи в областта на икономическия, социален и културен сектор. Местното ръководство работи активно, следвайки стриктно зададените национални и регионални цели, точно отражение на тенденциите за периода-изграждане на материална база, обучение на ръководни кадри и повсеместно развиване на културата на населението. Изключение за региона, представлява „експериментът”, който е приложен за засилване на българското самосъзнание на местното население, чрез издигане ролята на българската история, фолклор и песенно богатство. Макар и продиктувани от политически решения, създадените през този период инициативи успяват да създадат уникални платформи за по- нататъшно развитие, отърсвайки се години по-късно от своята политическа обремененост. Съборът „Пирин пее” например и до днес се оказва една от най-големите платформи за изяви на фолклорното творчество на Пиринска Македония; театралният фестивал успява да просъществува и след периода на социализма, като променя своята визия и програма.

Времето на метафоричния образ на Инженера според моделите (Chartrand,1989) на съотносимост на държавата към културата приляга много точно на партийното управление от социалистическия период. Той е видим не само в стриктното следване на партийната политическата линия, но и по отношение на управленските екипи, понякога прекалено щатно раздути; в пълната отчетност на цялата културна дейност; в големия брой, често неефективно работещи културни институти; в повсеместната културна ангажираност на населението – от детската градина до работния колектив, от селото до крайните градски квартали – всички са обвързани с активна самодейна, любителска или професионална културна дейност. На културата се гледа точно като на производствен процес, който трябва да преизпълнява своите краткосрочни и дългосрочни планове, без да се отчита неговата спецификата. Ролята на културата е сведена преди всичко до нейната социална значимост *„за формиране и развитие на творческите способности на личността, като необходим фактор за материалния и духовен напредък на*

пиринския край и утвърждаване на Благоевградски окръг в челните редици на отраслите и дейностите, в които е специализиран” (Комплексна програма за изпълнение на решенията на IV-я конгрес на Българската култура, Партиздат, 1983:25)

Погледнати през съвременните тенденции за развитие на културните процеси, през периода на социализма на местно ниво могат да бъдат изведени и няколко положителни тенденции. На първо място градът се сдобива с необходимия сграден фонд и материално-техническа база. Построени и реставрирани са сгради и зали, в които се развива активна просветна и културна дейност. Създадени са възможности за обучение на културно-просветни кадри, задоволяващи необходимостта от такива, както на местно, така и на национално ниво. За целите на централизацията на културните процеси е създадена управленска структура, включваща в подразделенията си представители от най-отдалечените села до големите градове. Целта е да бъде обхванато цялото население в програмата за естетическо възпитание на масите, чрез което държавата е оказвала своята грижа за културното възпитание на нацията. Централизацията също в определен аспект може да бъде разгледана в своята позитивна посока. Осъществяването на връзка между града и селото, между столицата и отдалечените градове е давала възможност за единност при постигане на поставените цели.

Като положителен може да бъде възприет и фактът, че в града, макар и ръководени от политически подбуди, биват създадени първите фестивални платформи. Фестивалът на политическата песен „Ален мак”, театралният фестивал и телевизионният фестивал „Златната ракла” полагат традициите в организацията и реализирането на фестивални събития с различна тематика. Знанието, наличието на необходимата културната инфраструктура и опитът за „случването” на такъв тип културни събития дават възможност на града от една страна, да развива своя потенциал в тази посока, а от друга, да издига своята значимост на културната карта в национален и международен план.

Библиография

Архив на отдел „Култура” Общинска администрация Благоевград

Доклад за задачите за съветите за култура и културните институти в Благоевградски окръг произтичащи от решенията на III конгрес на българската култура и програмата за културна дейност през 1978г

Държавен архив-Бл.-града, Бюлетин на ОСК, Културен живот, фонд.1346, арх.ед.172

Държавен архив, Окръжен съвет за духовно развитие-Управление „Култура”-Благоевград, Ф.1346, опис 1, 175а.е.3.50л.м. 1968-1987г.

Дирекции окръжен държавен архив- Благоевград, фонд 1346, арх.ед.9

Държавна Агенция архиви, Окръжен Народен съвет-Благоевград, Ф944, оп.7372, 1992-1993г. ; фонд №1344, опис №1, арх. е-ца №6

Еленков, И. Културна политика и културни практики, История на Народна Република България. Режимът и обществото. Институт за изследване на близкото минало, София, Сиела, 2009

Енциклопедия „Пирински край”, редакция „Енциклопедия”, т. I, (1995), т. II (1999), Благоевград

Изследвания за миналото на Благоевград, материали от научна конференция, Исторически музей Благоевград, Известия, Благоевград, том II (2001), том III (2003)

Икономо- географска характеристика на Община Благоевград, изготвена от отдел „Планов” в Общински народен съвет, Благоевград 1988г

Комплексна програма за изпълнение на решенията на IV-я конгрес на Българската култура, Партиздат, 1983:25

Ландри, Ч. Културната политика в България (Доклад на европейски експертен екип). Министерство на културата, 1997

Матев П. Бълг. худ. култура в изграждането на развитото социалистическо общество. Доклад пред II конгрес на българската култура. 14 дек. 1972. Стенографски протокол. Наука и изкуство. С., 1973, с. 76

Окръжен съвет за култура Благоевград, ЗП-01-Бюлетин на ОСК, фонд №1346, оп. №1, арх.ед.173

Основни положения на Примерната комплексна програма за всенародно естетическо възпитание, декември 1975 ЦДА на РБ, ф. 405, оп. № 9, а. е. 106, л. 161.

Отчет и прогнози на Окръжен съвет за култура- Благоевград, звено за пропаганда, бюлетин на ОСК/2-ро двумесечие/ за културния живот в окръга 1984-1985г.

Седемдесет години Благоевградска партийна организация, Албум София прес 1983г.

Сотиров, Д. „Координация на културната дейност в Благоевградска селищна система и мястото на клубните учреждения в нея” Дипломна работа, Държавен архив-Благоевград, 1980г.,

Chartrand, H. H. and McCaughey, C. „The arm's length principle and the arts: an international perspective - past, present and future. In Who's to pay for the arts?: the international search for models of arts support“, J. Mark Davidson Schuster, Milton C. Cummings, New York, N.Y, 1989